פרשת תולדות תשפ"ז - לנשים
לקדש את הבריאה

מעשה אבות סימן לבנים

מעשי האבות בעצמם הם הכנה לגאולה. מפרשת לך לך עד סוף חומש בראשית עוסקת התורה במעשי האבות. מבאר הרמב"ן (בראשית יב, ו):

אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב, והוא ענין גדול, הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה, ואמרו (תנחומא ט) כל מה שאירע לאבות סימן לבנים (כל מה שעתיד להיות לבנים, עבר על האבות כדי שיכינו את הדרך לבניהם), ולכן יאריכו הכתובים בספור המסעות וחפירת הבאחת ושאר המקרים, ויחשוב החושב בהם כאלו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת, וכולם באים ללמד על העתיד, כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו.

ודע כי כל גזירת עירין כאשר תצא מכוח גזירה אל פועל דמיון, תהיה הגזרה מתקיימת על כל פנים. ולכן יעשו הנביאים מעשה בנבואות כמאמר ירמיהו שצוה לברוך והיה ככלותך לקרוא את דברי הספר הזה תקשור עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת ואמרת ככה תשקע בבל וגו' (ירמיה נא, סג-סד). וכן ענין אלישע בהניחו זרועו על הקשת (מלכים-ב יג, טז-יט), "ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה לה' וחץ תשועה בארם". ונאמר שם, "ויקצוף עליו איש האלוקים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם". ולפיכך החזיק הקב"ה את אברהם בארץ ועשה לו דמיונות בכל העתיד להעשות בזרעו, והבן זה. ואני מתחיל לפרש הענינים בפרט בפסוקים בעזרת השם...

האבות הקדושים במעשיהם הכינו את הדרך לבניהם להתעלות במעלות התורה והקדושה, ואף לעמוד בניסיונות הגלות הארוכה. המתבונן בפרשיות התורה, יראה שאברהם ויעקב הוזכרו רבות, יצחק אבינו כמעט ולא הוזכר. לידת יצחק עקידתו ונישואיו הוזכרו כחלק מחיי אביו אברהם, ומלקיחת יעקב את הברכות, התורה עוסקת ביעקב אבינו. על יצחק אבינו התורה מספרת רק על לידת יעקב ועשו, וחייו בארץ פלישתים, מעט יותר מחצי פרשה עוסקת ביצחק אבינו לבדו.

תיקון כוחות ישמעאל ועשו

יצחק אבינו בא ללמד אותנו, כל פעולה בבריאה קובעת, מכל אדם בעולם יצא רצון ה', עלינו לפעול ולעשות כדי לזכות למלא את יעודנו בעולם. מאברהם אבינו נולד ישמעאל, כוח התאווה בעולם, מיצחק אבינו נולד עשו, כוח הגאווה בעולם. רבי צדוק הכהן (פרי צדיק שבועות, יז) מבאר מה היא המתנה שעם ישראל קיבלו מעשו וישמעאל במתן תורה כמבואר בזוהר (ג, דף קצג.):

ולמעלה אמר באריכות שעשו והשר שלו ס"מ, הוסיפו מנהורא כמו שנאמר (דברים לג, ב), "וזרח משעיר" משעיר ממש דא ס"מ. וכן משרו של ישמעאל "הופיע מהר פארן" ומפרש שעל זה נאמר (שמות לג, ו), "את עדים מהר חורב". אבל בגמרא (שבת דף פח.) מפרש את עדים על שני הכתרים שנכתרו ישראל במתן תורה אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. אך כבר אמרנו דהכל אחד, דאיתא במדרש (במדבר רבה טז, י), "שמותיהם נאים ומעשיהם כעורים זה ישמעאל ועשו, ישמעאל שומע אל, עשו עושה רצון עושיו אבל מעשיהם כעורים".

דהנה השלמת קדושת אברהם אבינו עליו השלום היה במדת היראה... ולכן על שם שלימותו במדת היראה קרא להבן שיצא ממנו ישמעאל על שם נשמע. ויצחק אבינו עליו השלום שידע ששלימות קדושתו שישתלם במדת אברהם אבינו עליו השלום... קרא שם בנו עשו עושה רצון עושיו על שם נעשה, אבל מעשיהם כעורים שהם הכניסו הכוחות שלהם לרעה, עשו השתמש רק בכוח הגבורה שלו לרציחה לרצוח ולכבוש העולם. וכן ישמעאל השתמש רק במדת האהבה שהנחילו אביו לחמדת הגוף ותאוות רעות ולא נתכללו אחד במדת חברו. וזה שנאמר (תהלים סח, יט), "לקחת מתנות באדם", הם הנבזבזין מה שלקחו מעשו כוח הנעשה כי יש חכמה באדום תאמין שנאמר (עובדיה א, ח), "והאבדתי חכמים מאדום" (איכה רבה ב, יג), והיינו חכמת תורה שבעל פה לתקן הרוב כעס. והגבורה רק לכבוש היצר הרע. ומישמעאל לקחו כוח האהבה וכוח נשמע.

ואם היו ישראל נשלמים כהוגן במתן תורה ולא התקלקלו אז היה מתקיים הפסוק (ישעיה ס, יב), "והגוים חרב יחרבו", ומהר חורב היה חורבה לאומות העולם, וזהו "את עדים מהר חורב"" והיה אז גמר התיקון כמו שנאמר (תהלים פב, ו), "אני אמרתי אלוקים אתם" דלא הוו מייתי (עבודה זרה דף ה.), והיה נתבטל המלאך המות והיצר הרע שהם אחד כמו שאמרו בבבא בתרא (דף טז.), ואחר כך שקלקלו כתיב "ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב", הם השני כתרים שכנגד נעשה וכנגד נשמע שהם הנבזבזין המתנות באדם שעל שם זה נקרא חורב שירדה חורבה וכו', ונשאר רק מה ששבר שבי כמו שמובא בזוהר הקדוש שם היינו הניצוצות קדושות. אך לא נשלם עד שיוציאו כל החיות והניצוצות קדושות מאומות העולם בגלות שזה היה תכלית הגלויות שיתוספו עליהן גרים (פסחים דף פז:), הם הניצוצות קדושות והיינו לנצח כל כוח היצר הרע.

ניתן לקבל את השיעור מידי שבוע בכתובת
3246347@gmail.com
לתרומות לחץ כאן

עם ישראל נמצא בגלות כדי לקבל את ניצוצות ישמעאל ועשו שניתנו לנו במתנה במתן תורה, ומיכון ועם ישראל חטא, עלינו להוציא את אותם הניצוצות מתוך הגלות, ובכך להביא את העולם לתקונו עד שיכירו וידעו כל יושבי תבל במלכותו יתברך.

סימן טוב באדם שהוא ביישן

כל יהודי ויהודי שמקיים מצוות משפיע על הבריאה כולה מקרב את העולם אל תקונו, זהו מהות תפקידו של האדם, לפעול ולעשות. זהו יסודה של מדת הבושה. דהנה כשאדם עושה מעשה שלילי הוא מתבייש, אך מצינו שאף כשאדם עושה דבר שאינו נשלט הוא מתבייש, אדם שעושה צרכיו, אדם שמחליק על בננה. מדוע הוא מתבייש הרי הוא לא אשם? מבאר המהר"ל (דרך חיים אבות ה, כ), "כי המתבייש מתפעל מאחר מפני הבושה", הוא עצמו סיבת הבושה. אדם מתבייש מדבר שלא בשליטתו.

מבאר המהר"ל (נתיבות עולם נתיב הבושה, א):

> דבר זה בודאי שהבושה מביא לידי יראה, שהמתבייש הפך העז שהוא מעיז נגד אחר ולפיכך מכוח עזותו אינו מקבל יראה מאחר, אבל המתבייש אינו עומד נגד אחר שאין ראוי לעמוד כנגדו. ולפיכך הבושה מביאה לידי יראת חטא, שאם אינו עומד אפילו כנגד אחר מכל שכן שהוא מקבל עליו יראת ה' יתברך ולפיכך סימן טוב באדם שהוא ביישן. ואחרים הוסיפו לומר שיותר מזה שמי שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא, ודבר זה תוכל להבין מפני כי החוטא הוא יוצא מן היושר כמו שכתוב (משלי כא, כט), "העז איש רשע בפניו וישר יבין דרכו", ולכך מי שהוא הפך העז פנים לא במהרה הוא חוטא, כי כל מצות ה' יתברך הוא גזירה מן השם יתברך על האדם, וכאשר האדם בעל בושה **וגדר הבושה שהוא מתפעל מאחר ואינו עומד כנגדו**, ולפיכך בעל בושה מוכן הוא לקבל הגזירות והמצות מן ה' יתברך הגוזר, וכאשר הוא מוכן לקבל הגזירה הוא גם כן מוכן שלא יעבור.
>
> ולכך אמר (נדרים דף כ.) אחר כך שכל מי שאין לו בושה ידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני, ורצה לומר כי בהר סיני היה השם יתברך למלך ישראל ואלוק עליהם לתת להם גזירות מצותיו, ושם כתיב (שמות כ, יז) "למען תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו", כלומר כאשר בא השם יתברך לתת מצותיו שיהיו ישראל שומרים מצותיו ויהיה גזירותיו עליהם, לכך נגלה עליהם בעצמו שיהיה קבלת מצותיו מצד יראת ה' יתברך שהוא העלה על העלול. והיה ה' יתברך נגלה בכבודו על הר סיני בעצמו, כי כאשר המלך בא בעצמו יש כאן יראה. ואל תאמר כי אותה היראה לא היה רק לשעה, זה אינו כי כאשר נגלה השם יתברך על הר סיני ולקח ישראל אליו לעם, כדכתיב (שמות כ, ב) "אנכי ה' אלוקיך", ועל ידי שנגלה ה' יתברך עליהם בעצמו והיה יראתו על פניהם נעשו ישראל אל השם יתברך לעם והם עלולים לגמרי, ובשביל זה יש להם היראה עולמית כי בענין זה נעשה ה' יתברך מלך על ישראל וישראל אליו לעם שהיראה עליהם.
>
> ומי שאין לו בושה אינו מוכן לקבל יראה כלל, ומאחר שאינו מוכן לקבל יראה כלל אם כן אבותיו לא עמדו על הר סיני, כי בהר סיני אי אפשר בלא יראה שבזה נעשה ה' יתברך מלך על ישראל והם אליו לעם, ולדבר זה אין הסרה אותה קבלה שקבלו ה' יתברך למלך, ולכך מי שאין לו בושה בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני שאם עמדו על הר סיני וקבלו אבותיו יראת ה' יתברך על פניהם לא היה לדבר זה הסרה כלל, כמו שאין הסרה מה שה' יתברך מלך ישראל מפני שקבלו מלכותו על הר סיני.

העזת פנים היא היפך הבושה. עז פנים עושה מה שחושב ורוצה לעשות לנכון, ומסרב לקבל השפעה ולהתפעל ממציאות העומדת בפניו. תופס את עצמו כמציאות מושלמת שאינה צריכה לקבל השפעה מאחר, אלא אדרבה ינסה להשפיע על האחר ככל יכלתו. המתבייש מקבל על עצמו מרות של כוח אחר העליון ממנו, ולכך מביאה הבושה ליראת חטא, הבושה מביאה לצמצום הרצונות האנכיות שלו, מחמת ההתפעלות מרום מעלת הקב"ה.

עז מצח, את העזות רואים על המצח. המצח לא משתנה בשום מצב. הוא לא מתבייש משום דבר, לכך עז פנים מכונה "עז מצח". בשעת מעמד הר סיני קנו את מעלת הבושה מעצם המעמד. במעמד הר סיני בו "צפור לא צווח עוף לא פרח שור לא געה... אלא העולם שותק ומחריש ויצא הקול (שמות כ, ב) "אנכי ה' אלוקיך" (שמות רבה כט, ט), האדם הרגיש שהעולם אינו בשליטתו, האדם חש וראה "אתה הראת לדעת כי השם" - היה הווה ויהיה - "הוא האלוקים" - תקיף בעל היכולת ובעל הכוחות כולם - "אין עוד מלבדו" (דברים ד, לה), מצב זה הביא לבושה. האדם הרגיש קטן ואפסי לעומת "אין עוד מלבדו", המהר"ל (תפארת ישראל, לב) מבאר דזהו "כפה עליהם הר כגיגית", הקב"ה הראה להם את כבודו יתברך כמבואר ברש"י (דברים ד, לה), "כשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים. וכשם שקרע את העליונים כך קרע את התחתונים. וראו שהוא יחידי", ניטלה מהם הבחירה, כולם ראו שיש בורא לעולם, שהכול מושגח והכול מכוון. במעמד הר סיני עם ישראל קנו את מעלת הבושה, מעלת יראת חטא.

המעשים משפיעים על הבריאה כולה

כשהאבות הקדושים פעלו בבריאה, מעשיהם השפיעו לדורי דורות. כל יהודי בדרגה גבוהה משפיע על הבריאה כולה. ידועים דברי רבי ישראל סלנטר, כשיהודי לומד גמרא בקובנא, יהודי לא מחלל שבת בפריז. יסוד הדברים מבואר בבית הלוי (בראשית ו, יב):

> ובזה יתבאר היטב מה דאיתא במסכת חגיגה (דף טו.) "זכה צדיק נוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן, נתחייב רשע נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנום". ולכאורה אינו מובן הסברא מדוע יהיה זה שהצדיק יזכה בחלק חבירו מה שהוא לא עמל בו, וכן להיפוך מדוע יתחייב הרשע במה שלא חטא בו?

ולדברים הנזכרים לעיל מבן היטב בסברא. כיון דכל אדם עושה במעשיו, טבע שניה לזולתו להיות גם חבירו טבעו נמשך קצת למעשיו, ונמצא לכל אחד יש גם כן חלק במעשה חבירו, דהרשע בחטאו מגביר התשוקה להרע עד שמגיע קצת ממנו גם להצדיק, וכשהצדיק נכשל לפעמים באיזו חטא, הרי יש להרשע חלק גדול בזה החטא, והוא היה בעוכריו יען כי הוא הגביר בו התשוקה, ויכול להיות לפעמים שיהיה לו חלק גדול בהחטא יותר מהצדיק שעשה, ולהצדיק הרי מענישים על חטאו בעולם הזה כדי שיהיה נשאר נקי לעולם הבא, ולהרשע הרי אין מענישים לו בעולם הזה כלל. הרי נשאר על הרשע חלקו בחטאו של הצדיק בגיהנם. וכן להיפך הצדיק יש לו חלק גדול במעשים טובים של הרשע, דעל ידי שהצדיק הגביר התשוקה להטוב, נמשך ממנו זו התשוקה קצת גם להרשע ועושה לפעמים טוב, ולהרשע הרי משלמים לו עבור הטוב שעשה בעולם הזה וכמאמר הכתוב (דברים ז, י) "ומשלם לשונאיו אל פניו", ולהצדיק הרי שמור הטוב לעולם הבא, וזהו שאמרו 'זכה צדיק נוטל חלקו וחלק חבירו בגן עדן', ובהרשע הוא להיפך...

וזהו שאמרו באבות (ה, ב) "עשרה דורות מאדם עד נח להודיע כמה ארך אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין ובאים עד שהביא עליהם את מי המבול, עשרה דורות מנח ועד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם וקיבל שכר כולם". דבכל מה שחטאו העשרה דורות נגדל בזה השכר לאברהם דבחטאם נתוסף זכות לאברהם ועל כן לא נדונו בכליה ועונש כמו בימי נח, דכמו דהקב"ה ברא ליצר הרע כדי שיזכו בו הצדיקים כשכובשים אותו ומתגברים עליו, כמו כן באותו בחינה ממש היו הרשעים שבדורו של אברהם אבינו עליו השלום, והחזיקם בעולם כדי שיוגדל זכותו של אברהם אבינו. וזהו שאמרו 'וקיבל שכר כולם' דהכוונה שכר כנגד כולם דכל מה שהוסיפו לחטא נתוסף לו שכר, וכן איזו מצות שעשו המכעיסין קיבל אברהם שכרו דזכה צדיק נוטל חלק חבירו בגן עדן וכמו שפירשנו דלאברהם היה לו חלק בהטוב שעשו הם, וכמו שהם במעשיהם הרעים הכבידו עליו העבודה להנצל מהיצר הרע שלהם הרי כמו כן מגיע לו עבור זה השכר מהטוב שלהם. אבל נח שהיה צריך לסיוע מן השמים שלא יקלקלו אותו אנשי דורו הרי לא נגדל זכותו בחטאים שלהם, ועל כן לא הגין עליהם רק השם יתברך הפריש אותו מהם ואז נשאר הוא צדיק גמור והם נאבדו.

דוגמא לדבר באדם שיבוא לשמים לאחר מאה ועשרים שנה בטוב ובנעימים, יפגוש שם אדם שיאמר ישר כוח לך על מעשיך בזכותך קיימתי תורה ומצוות - והלא איני מכירך? - אמת שאינך מכירני, וגם אני לא מכיר אותך, אך מחמת חטאיך השפעת בעולם קושי גדול לקיים תורה ומצוות, ואני התאמצתי רבות לקיים מצוות, ועל כן בזכותך התחזקתי וזכיתי לשכר גדול יותר. כך הוא בעולמנו, ובפרט בארצנו הקדושה, בני הישיבות לא התגייסו ולא יתגייסו, נקודה. במרבית השנים לא היה בזה נושא, כעת הקב"ה רוצה שכולם ידברו על כך, גם אלו שבימים כתיקונם לא היינו מדברים איתם על אמונה בבורא עולם, מכירים את המושג "תורה מגנא ומצלא", "אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי" (ירמיהו לג, כה). יודעים לצטט "אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם... ונתתי שלום בארץ" (ויקרא כו, ג-ו). עבודתנו היא לא להתבייש, לומר את האמת, לא כולם יקבלו אותה, ויתכן שאף ידחו אותנו בשני ידיים. אך יתכן ובבלבול העצום שישרור בעולם קודם בא המשיח, אלו ששמעו מאיתנו את דברי האמת, ובאותו הזמן לא קיבלו אותם. יתעורר בהם הזיק ויחזרו בתשובה, יזכו להיגאל. ואף על אלו שלא יזכו לחזור בתשובה, על הניסיון לזכותם, תהיה לנו זכות של קידוש ה'.

להחזיר יהודים בתשובה

על כל פעולה מקבלים שכר. על אהוד בן גרא מתאר הנביא (שופטים ג, כ-כא), ואהוד בא אליו (אל עגלון מלך מואב) והוא ישב בעלית המקרה אשר לו לבדו ויאמר אהוד דבר אלוקים לי אליך ויקם מעל הכסא. וישלח אהוד את יד שמאלו ויקח את החרב מעל ירך ימינו ויתקעה בבטנו". בשכרו שעמד בפני דבר ה', מביא הילקוט שמעוני (מב) "רב ביבי בשם רבי ראובן, רות וערפה בנותיו של עגלון היו. אמר הקב"ה, אתה חלקת לי כבוד ועמדת מכסאך בשביל כבודי, חייך שאני מעמיד ממך בן ואני מושיבו על כסאי שנאמר (דברי הימים-א כט, כג) "וישב שלמה על כסא ה' למלך". "ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו" (דברים ז, י), עגלון קיבל שכרו בעולם הזה על שקם לשמע דבר ה'. ערפה קיבלה שכר בעולם הזה בהתאם לדרגתה על מעשה טוב. כמה גדול יהיה שכרנו בעולם הנצח, על שאנו כל היום עושים מצוות ומקיימים רצונו יתברך. כל שכן כאשר אנו משעבדים את עצמיותנו, מבטלים את עצמנו בפני כבודו יתברך, נזכה לשכר לאין שיעור.

ומאידך מבאר רבי נח וינברג (תורת חיים, ראה):

פרשת השבוע מתייחסת למסית - אדם שמפתה יהודי אחר לעבוד עבודה זרה - בצורה החמורה ביותר מבין כל החוטאים בתורה. הפסוק (דברים יג, ט-י) אומר, "לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך עליו ולא תחמל ולא תכסה עליו. כי הרג תהרגנו" אותה תורה, שהעיקרון המנחה שלה הוא "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא יט ח), מחייבת אותנו לא לגלות שום רחמים כלפי המסית ולפעול בכל תוקף להרשעתו ולמתן עונשו הרב אהרן קוטלר בספרו "משנת רבי אהרן" (א, עמוד 254) לומד את התובנה הבאה מהדינים הייחודיים בנוגע למסית.

חכמינו מלמדים שרצונו של ה' לתת שכר גדול פי חמש מאות מרצונו להעניש. כלל זה נלמד מהפסוק בשמות (לד, ז, ראה רש"י שם) האומר שעונש יכול לחול רק עד ארבעה דורות, בעוד ששכר יכול לחול עד אלפיים דורות. כתוצאה מכך, מסביר רבי אהרן, אם מסית נחשב לחוטא הגרוע מכול וכתוצאה מכך מקבל עונש חמור יותר מעובד עבודה זרה או שופך דמים, אזי ההיפך ממסית - דהיינו, אדם שמקרב יהודים לתורה - חייב להיות הצדיק מכולם, והוא יקבל שכר פי חמש מאות מעונשו של המסית.

חשוב לציין את חומרת הקריטריונים של התורה להגדרת המסית. אם אי מי היה אומר לגדול הדור: "השתחווה לעמוד טלפון כי הוא יענה לתפילות שלך" ואותו גדול היה פוסל את דבריו מכל וכל ואומר "אתה משוגע, צא מכאן!", אדם זה ייחשב למסית אף על פי שדבריו כלל לא השפיעו. עצם הניסיון להרחיק אדם מהתורה מגדיר אותו כמסית.

אנשים רבים המקדישים את חייהם לקירוב רחוקים חושבים בטעות שמאמציהם למען אחיהם היהודים תקפים אך ורק אם האדם שמולם מתחיל לשמור שבת. זה בהחלט הישג גדול, אך הוא אינו מה שמעניק לאדם את התואר הנשגב והמוערך "מקרב". אם אדם נחשב מסית מתוקף ניסיונו להרחיק מישהו מהיהדות, הרי שאדם שמשתדל לקרב מישהו ליהדות חייב להיחשב "מקרב" מתוקף הניסיון בלבד.

בעיני ה', עצם היוזמה לנסות לקרב יהודי ליהדות היא המעשה הטוב ביותר הראוי לשכר הגדול ביותר. ההשפעה המעשית שיש לנו על אותו יהודי היא בחשיבות משנית. אדם שמנסה להסית יהודי אחד מנסה להרחיק את העולם מה'; הוא יוצר חילול ה'. זאת בניגוד גמור לאדם שמנסה לקרב יהודי אחד לאביו שבשמים. האחרון משתדל להגביר את המודעות האלוקית בעולם, ועצם המאמץ יוצר קידוש ה'. אם הוא מצליח, ההישג שלו גדול פי כמה. הדברים נכונים לגבי קירוב יהודי אחד בלבד; על אחת כמה וכמה לאדם שעושה מאמץ אמיתי להשפיע על כל כלל ישראל!

גם מי שמנסה להסית יהודי לחטוא, אף שאין כל סיכוי שיצליח במזימתו. פועל רע בבריאה, הוא משפיע על הבריאה כולה. על כך אנו נענש. התורה אינה מתבוננת בתוצאות בלבד, התורה מענישה גם על המעשה עצמו, על רצונו להרע.

יוצא וחצי כספו בידו

בדרך זו, גנב משלם כפל, וגזלן משלם מה שגנב. מבארת הגמרא בבבא קמא (דף עט:), "שאלו תלמידיו את רבן יוחנן בן זכאי: מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מגזלן? אמר להן: זה השוה כבוד עבד לכבוד קונו, וזה לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו, כביכול, עשה עין של מטה כאילו אינה רואה ואוזן של מטה כאילו אינה שומעת". זהו ניסיון גדול, הגמרא בברכות (דף כח:) מביאה בשעת פטירתו של רבן יוחנן בן זכאי, "אמרו לו (תלמידיו), רבינו, ברכנו. אמר להם, יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. אמרו לו תלמידיו, עד כאן? אמר להם: ולואי, תדעו, כשאדם עובר עבירה אומר, שלא יראני אדם". למדנו כמה גדולה התביעה על גנב, שלא יפחד מאדם יותר מהקב"ה. אף כאשר האדם נמצא בדרגה פחותה, לא סרה ממנו התביעה להיות בדרגה גבוהה.

הגנב מפחד שידעו שהוא הגנב ולכך הוא מסתתר מבני אדם, אך מהקב"ה אינו מסתתר ואין יראת אלוקים בלבבו שתמנע ממנו לגנוב, הרי שמפחד הוא מבני אדם יותר מפחדו מהקב"ה, לכך קנסוהו שישלם כפל, אך הגזלן שגוזל בפרהסיא, אות הוא שאינו מפחד מאלוקים ואדם כאחד, לכך משלם כפי שגזל. ולכאורה הרי הגזלן גזל בפרהסיא והפחיד את בעל הבית כדבעי, מדוע שלא ייקנס על גזלתו?

מבאר הכלי יקר (שמות כא, יב):

והגונב ממון שנים ישלם כי "אין האדם נפטר מן העולם וחצי תאוותו בידו יש בידו מנה מתאוה מאתים" (קהלת רבה א, יג). כך גנב זה שלא נסתפק במה שבידו ודאי כל היום הוא מתאוה תאות הכפל על כן דינו לשלם כפל, ורמז לדבר ממון מן האותיות הכפולות כשתכתוב מ"ם ו"ו נו"ן (מילוי אותיות של המילה "ממון", האותיות הנסתרות הינם, ממו"ן. יש לאדם את הממון שברשותו, ויש את הממון הנסתר, שהוא מתאווה לו). אבל סתם גזלנים פורצים ואינן מתאוים אל הכפל. ועוד שהגנב גנב שני גניבות ממון בעליו ודעת קונו מה שאין כן בגזלן.

האדם גונב כדי לצאת עם כל תאוותו בידו, ולבסוף יש לו כי אם מחצית מכספו האישי, כיון שעל הגניבה הוצרך לשלם כפל, וכך תחת שתתמלא תאוותו, פחת כספו. כוונתו הייתה לספק את הממון שהוא מתאווה לו, לבסוף אין לו גם את ממונו הוא. ומעתה, התורה אינה מחשבת מה הרגיש הנגזל, התורה דנה כיצד יתכפר הגזלן. כיון שמרד בקב"ה בפחדו מאדם בגניבתו בלילה, ולא מהקב"ה צריך כפרה יתרה, לכך ישלם כפל. ומאידך בגזל שה שנתבייש בגזלתו, אין חטאו חמור כל כך, כי התכפר לו מעט בשעת הגזלה, לכך ייקנס פחות מהגוזל בלא בושה. שוב הרי לנו שעונשי התורה אינם לפי חומרת המעשה, אלא לפי פגימת המעשה בבריאה כולה.

פתיחת הלב הסתום באמונה

נלמד את פרשתנו. לאחר שנולדו יעקב ועשו (בראשית כו, א-כז), "ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם וילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גררה... ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא (אף על פי שאינה כתקנה, שהיתה שנת רעבון - רש"י) מאה שערים ויברכהו ה'. ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד. ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבדה רבה ויקנאו אתו פלשתים. וכל הבארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר. ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד. וילך משם יצחק ויחן בנחל גרר וישב שם. וישב יצחק ויחפר את בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ויקרא להן שמות כשמת אשר קרא להן אביו". את הבארות חפר אברהם כשגר בארץ פלישתים. מבאר רש"י (בראשית כא, לד)

"ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים", מרובים על של חברון, בחברון עשה עשרים וחמש שנה וכאן עשרים ושש. שהרי בן שבעים וחמש שנה היה בצאתו מחרן, אותה שנה (בראשית יג, יח) "ויבא וישב באלוני ממרא", שלא מצינו קודם לכן שנתיישב אלא שם, שבכל מקומותיו היה כאורח חונה ונוסע והולך, שנאמר (בראשית יב, ו-י), "ויעבור אברם", "ויעתק משם", "ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה", ובמצרים לא עשה אלא שלשה חדשים שהרי שלחו פרעה, מיד "וילך למסעיו" (בראשית יג ג-יח), עד "ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחברון". שם ישב עד שנהפכה סדום, מיד

"ויסע משם אברהם" (בראשית כ, א), מפני בושה של לוטובא לארץ פלשתים, ובן תשעים ותשע שנה היה, שהרי בשלישי למילתו באו אצלו המלאכים, הרי עשרים וחמש שנה (בארץ פלישתים אבימלך לקח את שרה, ונענש. שרה התעברה וילדה את יצחק, וכשהיה יצחק בן שלוש, גורשו הגר וישמעאל). וכאן כתיב "ימים רבים", מרובים על הראשונים, ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש, ואם היו מרובים עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם, ועל כרחך אינם יתירים יותר משנה הרי עשרים ושש שנה, מיד יצא משם וחזר לחברון, ואותה שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק שתים עשרה שנים, כך שנויה בסדר עולם (פרק א).

יצחק אבינו נולד בארץ פלישתים, שם היה הסעודה כשנגמל, ומשם גורש ישמעאל. התושבים הכירו היטיב את אברהם. עד שעבר לבאר שבע ומשם הלך לעקוד את יצחק. כשאברהם אבינו עזב את ארץ פלישתים, תושבי הארץ סתמו את הבארות. מבאר רבינו בחיי (בראשית כו, טו):

ויש שפירשו כי הבארות הללו רמז לגרים שנתגיירו בימי אברהם, כי הם קלים לקבלת האמונה כמו הבארות שהם קלים לקבלת המים, ופתיחת הלב הסתום באמונה יכנה הכתוב חפירה, ולכך יאמר מצד הקנאה "סתמום פלשתים", כלומר סתמו את לבם והחזירום לסורם, וזהו: "וימלאום עפר", כי תחת שמלאם אברהם חכמה ודעת את ה' באמנת היחוד, מלאום פלשתים אמונתם הרעה, כי יכנה הכתוב האמונה הרעה או העצה הרעה לעפר, וזהו שאמרו (בבא בתרא דף טז.): "עפרא לפומיה". ואחר כך נתגבר עליהם יצחק והחזירן למוטב, הוא שכתוב: "וישב יצחק ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ויקרא להן שמות כשמות" וגו', כי כן דרך המתגיירים, וכעניין שכתוב: (ישעיה סה, טו) "ולעבדיו יקרא שם אחר".

מוסיף השם משמואל (תולדות, תרעב), חפירת הבארות מבטאת את הנפש שעשה אברהם:

והנה ענין חפירת הבארות כבר אמרנו בשם כבוד קדושת אבי אדמו"ר זצללה"ה (האבני נזר) דברי חובת הלבבות (הקדמה), "מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה" (משלי כ, ה), שכמו מים עמוקים שהם במציאות אלא שטמונים ומכוסים בבטן הארץ, "ואיש תבונות" הוא המסיר את הכיסוי שעל גביהם ודולה אותם, כן היא עצה בלב איש שהעצה היא במציאות ואינו צריך אלא להסיר את כוח החומר המכסה עליה. ולפי זה יהיה ענין חפירת הבארות שעשה פועל דמיוני שגסות החומר לא תכסה כל כך על העצה שבלב הישראלי... שזה לבל יקרב אליהם דבר חיצוני מבחוץ המטריד והמבלבל מקניית השלימות ומעבודת ה' יתברך, וזה להסיר את חומריות הגוף עצמו המטמטם את הלב ומונע אותו מקניית השלימות ומעבודת ה' יתברך.

מהבארות למדים להסיר את החומריות, להגיע אל הפנימיות, ובזה להגיע אל השלמות בעבודתו יתברך.

"כשמות אשר קרא להן אביו"

"ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים. ויריבו רעי גרר עם רעי יצחק לאמר לנו המים ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו. ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה. ויעתק משם ויחפר באר אחרת ולא רבו עליה ויקרא שמה רחבות ויאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ". מבאר הרמב"ן (בראשית כו, כ-לב):

"ויקרא שם הבאר עשק" - יספר הכתוב ויאריך בעניין הבארות. ואין בפשוטי הסיפור תועלת? ולא כבוד גדול ליצחק? והוא ואביו עשו אותם בשוה? אבל יש בדבר עניין נסתר בתוכו, כי בא להודיע דבר עתיד. כי "באר מים חיים" ירמוז לבית אלוקים אשר יעשו בניו של יצחק, ולכן הזכיר באר מים חיים, כמו שאמר (ירמיה יז, יג) "מקור מים חיים את השם". וקרא הראשון עשק, ירמוז לבית הראשון אשר התעשקו עמנו ועשו אותנו כמה מחלוקות וכמה מלחמות עד שהחריבוהו.

והשני קרא שמה שטנה, שם קשה מן הראשון, והוא הבית השני שקרא אותו כשמו שכתוב בו (עזרא ד, ו) "ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם", וכל ימיו היו לנו לשטנה עד שהחריבוהו וגלו ממנו גלות רעה.

והשלישי קרא רחובות, הוא הבית העתיד שיבנה במהרה בימינו והוא יעשה בלא ריב ומצה, והקל ירחיב את גבולנו, כמו שנאמר (דברים יט, ח) "ואם ירחיב ה' אלוקיך את גבולך כאשר דבר", שהוא לעתיד. וכתיב בבית השלישי (יחזקאל מא, ז) "ורחבה ונסבה למעלה למעלה", "ופרינו בארץ" - שכל העמים יעבדוהו שכם אחד.

הבארות באות לבטא את בניין בית המקדש, וכל באר היא כנגד בית מבתי המקדש. מבאר הכלי יקר (בראשית כו, יט):

ידוע מה שאמרו חז"ל (יומא דף ט:) שבבית ראשון היה מצה ומריבה ושנאת חנם בין נשיאי ישראל שנקראו רועים, כמו שנאמר (ירמיה כג, ד) "והקימותי עליהם רועים". ונחרב הבית בסיבת המריבה שהייתה בין מלכי ישראל ומלכי יהודה. ובבית שני הייתה מידת השנאת חנם בין כל ישראל כי פשה הנגע בכולם עד לאין מרפא. ועל כן כתיב בבאר ראשון "ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק", לרמוז גם לעתיד שתהיה מריבה בין רועי ישראל, ואגב גררא רבו גם רועי האומות עם ישראל. "על כן קרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו", כי יש הבדל בין שנים המתקוטטים על דבר איזה עסק שביניהם, לבין שנים המתקוטטים בחנם על לא דבר כמנהג דורינו. וזה ההבדל בין בית ראשון לשני. כי השנאה שהייתה בין רועי ישראל בבית ראשון הייתה על עסק המלכות, כי נחלקה מלכות ישראל, וטבע העניין נותן שאין מלכות נוגעת בחברתה, על כן חשב כל אחד מהם שחבירו נכנס בגבולו, ועל ידי עסק זה רבתה המשטמה ביניהם.

אבל השנאת חנם של בית שני, היה בחנם על לא דבר, כי אפילו הפחותים היו שונאים זה לזה על לא דבר, כי על כן נקראת שנאתם שנאת חנם אף על פי שלא היה לאחד שום עסק עם חבירו, ואין זה כי אם רוע לב והשטן היה מרקד ביניהם להכשילם זה בזה, כי מצא אלוקים עוונם ממקום אחר על כן הסיתם זה בזה למצוא עוונו לשנוא. לכך "ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה" לא הזכיר במריבה זו הרועים, רמז למריבת בית שני

שהייתה בכל ישראל על כן קראוה שטנה כי לא מצאו סיבה אל דברי ריבותם, כי אם מה שהיה ודאי השטן מרקד בין קרניהם אשר בהם ינגחו זה לזה, כמו שנאמר (ויקרא כו, לז) "וכשלו איש באחיו"; ובבאר השלישי לא רבו עליה, כי בית המקדש השלישי יבנה על ידי מלך המשיח, שנאמר בו (ישעיה ט, ו) "למרבה המשרה ולשלום אין קץ", כי אך שלום ואמת יהיה בימיו. על כן נקרא רחובות כי אז ירחיב ה' את גבולם...

כל באר היא כנגד בית מבתי המקדש. בית ראשון שמו 'עסק' מחמת שנתעסקו בזמנו במריבות מי הוא בעלי באר, היינו שני ממלכות ישראל שנחלקו מי היא המלכות האמיתית, ובית שני שמו 'שטנה' מחמת השטנה שהייתה בימיו, הן מבחוץ שזממו להחריבו, והן מהמון העם שהיה מפולג ומפורד במחלוקות ושנאו זה את זה עד ששנאת חינם גרמה לחורבנו. אך בית השלישי שמו 'רחובות' דהקב"ה ירחיב את גבולנו ויבנה את הבית מלך המשיח, דאך שלום ואמת יהיה בימיו. ולכך בו הוזכר שם ה' בבניינו, "הרחיב ה' לנו".

הבארות שחפר יצחק מרמזות על בית המקדש

מוסיף ומבאר באמת ליעקב (בראשית כו, כ):

עדיין יש לבאר מה מלמדנו המקרא שהאריך בזה ומה מרומז כאן. והנראה לי דמצאה התורה עילת החורבן, ומאותו הטעם כאן - לענין הבארות - היה העשק והשטנה, ונבאר. הנה ביחוד ספרה לנו התורה איך שיצחק אבינו כבר סבל עול הגלות, בכדי שלא נתמה איפה נתקיימו דברי ה' שאמר לו לאברהם (בראשית טו, יג), "ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה", ואיפה מצינו שיצחק כבר היה סובל עול הגלות? ולזה ספרה לנו כי אף שאברהם היה כבד מאד במקנה (בראשית יג, ב), בכל זאת לא התקנאו בו, ואדרבה אמרו (בראשית כג, ו), "נשיא אלוקים אתה בתוכנו", אבל ביצחק כבר קנאו בו, ואמרו לו: "לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד", והיינו כל זמן שרכושו היה במקומו, רק בתבואה (בראשית כו, יב-יד), לא קנאו בו, אבל מכיון שהיה לו מקנה צאן ובקר, אזי התחילו מקנאים בו, והיינו כמו שאמרו רז"ל (חגיגה דף ט:): "יאה עניותא לישראל". ואחר כך חפר באר וימצאו מים חיים, וזה ודאי מתנת אלקים הוא, ובכל זאת אמרו לנו המים, ואחר כך כשחפר באר אחרת וגם עליה רבו קרא שמה שטנה, מפני שמתחלה דימה שאין זה בשביל שנאה אלא מפני שחסר להם מים, אבל מכיון שכבר יש להם באר מים חיים ואף על פי כן הם רבים גם עליה אין זה אלא שרוצים שלא יהיו לו מים, כי אז הבין שבסביבתם אי אפשר לחפור בארות, והעתיק מושבו משם ויחפר באר אחרת, ועל זה לא רבו, והתורה גילתה הטעם מפני שבפעם הראשון עשה הבאר סמוך לפלשתים, וכן בפעם השניה לא התרחק, ורק בפעם השלישית התרחק הוא ואז פנתה אליו ההצלחה.

ואם נעיין היטב נראה שכן היה גם אצל בתי המקדש, דבבית המקדש הראשון היתה קרבת שלמה עם האומות, כי פנה אל חירם מלך צור והלה שלח את עבדיו (מלכים-א ה, טז-כג). וכשנסתכל נראה דזהו היתה סיבת החורבן, דמכיון שהנהגת שלמה היתה לקרב את האומות, אם כן לא מיחה אם נשיו בנו במה לכמוש (מלכים-א יא, ז-כז ברש"י), וכן בנה בית לבת פרעה, וכידוע שעל זה באה תוכחתו של ירבעם ונתחלק ממלכות ישראל לשתי ממלכות (סנהדרין דף קא:), וזה גרם החורבן והגלות. וכן בבית שני, הן אמת שהבונים היו ישראל, אבל תחת חסותם של מלכי פרס ומדי (עזרא א, ב), וכשנסתכל גם זה גרם החורבן, כי הודות לזה עמדו המתיונים מתוך בני ישראל, ואחר נצחונם של החשמונאים שלא יכלו להרים ראש פשטו צורתם זאת ולבשו צורה של צדוקים, עד שנמסרה המלכות לעבדי בית חשמונאי, וזה גרם החורבן. אבל הבית השלישי יבנה על ידי ה' יתברך בעצמו, ואז ירחיב ה' לנו. ואולי מרומז גם זה בפרשה שלפנינו, שבשני פעמים הראשונים חפרו עבדי יצחק, ופעם שלישי כתיב "ויחפור", היינו יצחק בעצמו, כלומר תחת סדורו, הוא הראה להם המקום והתנאים וכל הפרטים, ואז לא שלטה בו ידיהם.

בבית ראשון היה שלום בין ישראל לאומות, כנגד אברהם אבינו שהיה בשלום עם האומות. אך בתוך עם ישראל היו מלחמות בין שני ממלכות ישראל. בית שני הוא כנגד יצחק אבינו שהאומות נלחמו בו, ולכך לכל אורך תקופת בניינו היה מלחמה בתוך עם ישראל, בין החשמונאים למתייונים והצדוקים, ואף בין אומות העולם, פרס יון ורומי שהצרו את צעדיהם של ישראל. בית המקדש השלישי הוא כנגד יעקב אבינו, והוא יבנה על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו, ובו תשרה השכינה ושלום ושלווה.

שלושת הבארות כנגד שלוש מתנות טובות

בספר משכיל לשלמה (תולדות, ב) מבאר. הגר"א (אדרת אליהו בראשית כו, כא) כותב, "ענין שלוש בארות שחפר יצחק... והן "שלשה מתנות טובות שניתנו לישראל ולא ניתנו אלא על ידי יסורין (ברכות דף ה.)... ואלו הן תורה, וארץ ישראל, ועולם הבא". המהר"ל (דרוש על התורה, הקדמה) מבאר את הגמרא:

ביאור הדבר מה שנתנו אלו שלושה דוקא על ידי יסורין. מפני כי רחקו דרכי אלו המתנות שלשתן מדרכי כל מתנות זולתן אשר הם דברים גשמיים, לא כן אלו שנקראו מתנות טובות לפי שהם מתנות קדושות נבדלות מן הגשמית. אם התורה בשהיא כולה שכלי, ואם ארץ ישראל היא ארץ הקדושה, ואם עולם הבא שנבדל מן הגוף הגשמי לגמרי. לכן אין ראוי לקבלן כי אם על ידי יסורין המעטין הגוף והגשמית עד כי ראוי אז אל מתנות אלו הקדושות הבלתי גשמיות... ואלו שלושת מתנות כל אחת יותר קדושה ומסולקת מהגשמית מחברתה. כי ארץ ישראל היא ארץ קדושה באמת, אמנם היא גשמית בעצם רק שיש עליה שם קדושה. יותר מזה התורה שהיא בעצמה שכלית וקדושה, אבל יקבלנה וישיגנה האדם בעל גוף גשמי. רבה עליה מדרגת עולם הבא שאין בו גוף לגמרי "ועין לא ראתה אלוקים זולתך" (ישעיה סד, ג), רק שהתנא לא זכרם אלא כפי הסדר שהגיעו אליהם ישראל.

כדי לזכות לתורה לארץ ישראל ולעולם הבא, צריך להתנתק מהחומר. כך מצינו ביצחק אבינו. איתא במדרש (בראשית רבה סה, ט), "יצחק תבע יסורין, אמר לפניו, רבון כל העולמים, אדם מת בלא יסורים, מדת הדין מתוחה כנגדו. מתוך שאתה מביא עליו יסורים, אין מדת הדין מתוחה

כנגדו. אמר לו הקב"ה, חייך דבר טוב תבעת, וממך אני מתחיל. מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב יסורין, וכיון שעמד יצחק, נתן לו יסורים, "ויהי כי זקן יצחק ותכהין" (בראשית כז, א); יצחק אבינו שתבע יסורין, הטביע את הכוח בבניו להתמודד עמם. אנו אומרים "ברוך גוזר ומקיים" (ברכת ברוך שאמר), הקב"ה גוזר גזירה, ואף נותן את הכוח לעמוד בהם, וכך לזכות למתנות שאינם גשמיות.

כשיצא משה ממדין לגאול את ישראל נאמר (שמות ד, כ), "ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמר", וברש"י: "חמור המיוחד, הוא החמור שחבש אברהם לעקידת יצחק, והוא שעתיד מלך המשיח להגלות עליו, שנאמר (זכריה ט, ט) "עני ורוכב על חמור". שלושת רוכבי החמור, אברהם, משה ומלך המשיח, הם נותנים את המתנות. מבאר המהר"ל (גבורות ה, כט):

> דע כי כל רכיבה הוא מורה על שהרוכב נבדל מן אשר רוכב עליו ומתעלה עליו כי מאחר שהוא רוכב עליו מתנשא עליו ואינו מצורף עם אשר הוא רוכב עליו... אבל התנשאות זה התנשאות מעלה קדושה ומעלה נבדלת שהיו קרובים אל מעלה אלהית, נתן להם הקב"ה להיות רוכבים על החמור, שזה מורה שהוא רוכב על החמרית, מתנשא עליו ורוכב עליו לפי שהוא נבדל מן החומר.

רוכבי החמור מסרו לנו שלוש מתנות שהם קדושות ובלתי גשמיות. המתנה הראשונה, ארץ ישראל שניתנה על ידי אברהם אבינו שהקב"ה הבטיחה לו ארבע פעמים. אברהם אבינו רכב על החומריות, היה מנותק ממנו, דרגה מעליה. לכך זכה שהקב"ה הבטיח לו את ארץ ישראל, ארץ גשמית שיש בה שם קדושה. עיקר האחיזה שלנו בארץ ובקדושתה הייתה בבית המקדש. אחרי שיצאו ממצרים, כבשו את ארץ ישראל, התמודדו ארבע מאות שנה עם מלחמות רבות עם אויבים מסביב, דוד המלך השכין שלום בין עם ישראל לשכניו, ובנו שלמה בנה את בית המקדש. בדורם היה שלום באיזור, ובזה נשלמה ביאתם. בזמן בנו ירבעם, נחלקה מלכות ישראל לשתי ממלכות, מלכות בית דוד ומלכות ישראל, ובמהלך השנים אף חטאו בשלושת עבירות החמורות, עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, ונגזר על בית המקדש הראשון להיחרב. כך שהמתנה הראשונה - ארץ ישראל, מקבילה לבית הראשון.

המתנה השניה - התורה

אחרי חורבן בית ראשון שהיה מכוחו של אברהם, עם ישראל התמודדו עם גזירות המן, עם השטנה שאמרו בני המן ובזה עצרו את בניין בית המקדש. עם ישראל התמודד עם יסורין אלו בכוחו של יצחק, עשו שבעים ימי תשובה, יום לשנה כנגד שבעים השמיטות שלא שמרו. התשובה על ידי יסורין זיכתה לבניין בית המקדש השני, שהוא כנגד הבאר השניה, "שטנה". כוח תורה שבעל פה.

המתנה השניה לה זכו ישראל היא התורה שניתנה על ידי משה רבינו. ידועים דברי הבית הלוי (דרוש יח) מדוע חלק מהתורה ניתנה בעל פה:

> ומשום הכי נתן בעל פה שלא יקבלו אותו מהם וישארו ישראל מובדלין מהם, וכמו שאנחנו רואין עתה בחוש דעיקר המבדיל בין ישראל לאומות העולם הוא רק הך תורה שבעל פה, וסמכו דרשתם על הפסוק "כתב לך את הדברים האלה" זו תורה שבכתב, ובא למעט אינך "כי על פי הדברים האלה" - היינו שבעל פה - "כרתי אתך ברית ואת ישראל"....

בתורה שבעל פה זקוקים למסורת, לקבל את התורה איש מפי איש. לאומות העולם אין חלק בתורה זו, רק בתורה שבכתב. היה גם ריבוי של טועים, צדוקים ובייתוסים, ואף הנוצרים שכפרו בתורה שבעל פה. בזמן היוונים, חצי מהעם התייוונו. בבית שני היה גילוי עצום של תורה שבעל פה, התחילו המחלוקות בישראל. התורה כולה היא אליבא דהאי תנא, התורה נמצאת בלב התנאים. יש ריבוי עצום של דעות וסברות, כל מחשבה וסברא שיוכלה להמצא, מתבררת עד תומה להלכה. בזמן בית שני היו צריכים להתמודד לקבל את התורה שבעל פה, עם מסורת מדורות הקודמים. כנגד ריבוי עצום של תורה, מלחמתם של תלמידי החכמים בהלכה, התגברה שנאת חינם בבית שני עד שחרב בעוונותינו. ומאז אנו בגלות קשה וארוכה, לכפר על כל עוונותינו.

הגמרא (קידושין דף ל:) מביאה, "אמר רבי חייא בר אבא: אפילו האב ובנו, הרב ותלמידו, שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה, ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה, שנאמר (במדבר כא, יד): "את והב בסופה", אל תקרי בסופה אלא בסופה"; מתוך המחלוקת, זוכים לאחדות. ומאידך, המהר"ל (אור חדש אסתר א, א) מבאר, "ומפני כי חורבן של בית שני היה בשביל חטא שנאת חנם, לכן העמיד ה' יתברך לישראל להציל אותם מן המלכות הזה חכמי הדורות שעליהם אמרו (ברכות דף סד.), "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם", וכמו שמיוחדים כל אחד ואחד להיות עזר לישראל ולהגן עליהם מן החטא כך העמיד חכמי הדורות להגן על ישראל מן חטא בית שני שהיה שנאת חנם ומחלוקת.

הכוח להתמודד עם יסורין

יצחק מדת הדין תבע יסורין, והטביע בנו את הכוח להתמודד ועל ידי זה לתקן את עצמנו בעולם הזה. בזה נזכה לגאולה השלמה, שהיא המתנה השלישית, העולם הבא והגאולה השלמה. עליהם נאמר (ישעיהו יא, ג-ט), "הריחו ביראת ה' ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח. ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי־ארץ והכה־ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע... לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים", אומרת הגמרא בסנהדרין (דף צג:), "דמורח ודאין" וברש"י, "שמריח באדם ושופט ויודע מי החייב". פסקי הדין יהיו רוחניים, על פי הריח, לא לפי מראה העיניים. כל הבריאה תעסוק בתורה, בלדעת את ה'. אולם אנו צריכים לזכור, בכל דור ודור, יש

ליצני הדור. מבאר הרב וולבה (שיעורי חומש בראשית כה, יט): "זהו כלל גדול, שמה שיש בצד הקדושה יש כנגדו בצד הטומאה. כמו שיש מרכבה דקדושה, יש כנגדה מרכבה דטומאה. וכמו שיש גדולי תורה בכל דור, כך מוכרח להיות בכל דור גם הצד שכנגד, והם ליצני הדור. בלי זה לא היה שייך כלל בחירה. וכן אומר המהר"ל (גבורות ה', יט) שדתן ואבירם היו צד הטומאה כנגד משה ואהרן בדור המדבר, אחרת לא היתה בחירה, כי יסוד הבחירה מחייב שיהיו הטוב והרע זה לעומת זה". כך בזמן מחלוקת, כל אחד ואחד צריך להיזהר שלא להפגע מליצני הדור.

רק כאשר האדם מזדכך על ידי יסורין, הוא מקדש את עצמו, ואת הבריאה כולה יחד עמו. ובזה הוא מגיע לתכליתו.